

Г. А. МАРИКІВСЬКА

викладач

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ФОРМУВАННЯ ТОЧНОСТІ МОВЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ЇХНЬОЇ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ

У статті висвітлено необхідність і доцільність формування точності мовлення старшокласників у процесі їхньої мовленнєвої підготовки.

Ключові слова: мовленнєва культура, комунікативні ознаки мовленнєвої культури, точність мовлення.

Ми живемо в добу інформаційного суспільства – різноманітна інформація практично щомиті супроводжує кожного з нас. Адекватно сприймати та перетворювати отриману інформацію, безпосередньо застосовувати її на практиці може людина з розвинутими мовленнєвими здібностями, певним рівнем мовленнєвої культури.

Сучасні випускники середньої школи мають вільно володіти усною й письмовою мовою в різних життєвих ситуаціях, грамотно використовувати різні види мовленнєвої діяльності, чітко й адекватно виражати свої думки, адже це є необхідною передумовою подальшої успішності особистості під час навчання у вищій школі, здійснення професійної діяльності чи організації неформального спілкування з іншими людьми. З огляду на це проблема формування мовленнєвої культури старшокласників є дійсно актуальною.

Проблему формування мовленнєвої культури з різних боків було розглянуто в дослідженнях. Праці О. Боброва, С. Богдан, М. Васильєвої та ін. присвячено розвитку комунікативних і мовленнєвих умінь; О. Леонтєва, Б. Ломова, К. Платонова та ін. – сутності та структурі комунікативних здібностей; Л. Анцигіної, В. Барковського, В. Будянської – комунікативній та мовленнєвій культурі, а також культурі ділового спілкування; Н. Бондаренко, Н. Веніг, І. Стіліану – особливостям мовленнєвої підготовки старшокласників. Проблема довузівської освіти знайшла своє відображення у працях сучасних українських учених: Г. Балла, М. Євтуха тощо.

Однак, незважаючи на наявність багатьох досліджень із цієї теми, проблема виховання мовленнєвої культури старшокласників у центрах довузівської підготовки вищих навчальних закладів не була предметом спеціальних досліджень.

Мета статті полягає в тому, щоб обґрунтувати доцільність формування точності мовлення на заняттях з української мови на підготовчих курсах ВНЗ.

Виходячи з мети дослідження, ми ставимо такі завдання: показати можливість формування точності мовлення старшокласників на підготов-

чих курсах ВНЗ; навести приклади завдань, що сприяють формуванню точності мовлення.

Культура мовлення – багатозначний термін. З одного боку, культура мовлення – це сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для оптимального вирішення завдань спілкування. З іншого боку, це сукупність і система таких необхідних для спілкування властивостей мовлення (його комунікативних якостей), які свідчать про її досконалість [14]. Залежно від цього предметом вивчення культури мовлення є сукупність і система комунікативних якостей мовлення або мовна структура мовлення в її комунікативному впливі [4].

Автори виокремлюють різні комунікативні якості мовленнєвої культури: правильність, точність, логічність, багатство (різноманітність), чистота, доречність, достатність, дохідливість, доцільність, ясність, виразність, емоційність, жвавість, простота, повнота, стислість, змістовність, економність, популярність викладення, послідовність, актуальність, цілеспрямованість, стилістична відповідність, мовленнєвий етикет.

Розглянемо таку комунікативну ознаку культури мовлення, як точність. За тлумаченням словників [10, 13], точний – це: 1) вимірний, вирахований із максимальним наближенням до об'єктивних даних; 2) який у подробицях і деталях відображає певний об'єктивний зміст; не приблизний, не загальний; 3) який цілком відповідає певним вимогам, потребам тощо; 4) вичерпно визначений, конкретний; 5) який суворо дотримується встановленого порядку, певних строків, термінів; акуратний, пунктуальний, педантичний.

Л. Введенська, Л. Павлова зазначають: “Точність як ознака культури мовлення визначається вмінням чітко та ясно мислити, знанням предмета мовлення та законів ... мови. Точність мовлення частіше за все пов'язують із точністю слововживання, правильним використанням багатозначних слів, синонімів, антонімів, омонімів” [2, с. 78].

І. Голуб зазначає: “Щоб мовлення було точним, слова треба використовувати в повній відповідності з тими значеннями, які за ними закріплено в мові” [5, с. 259]. На думку автора, точність як якість мовлення виявляється не тільки в правильно підібраних словах, а й у точності словозміни й формотворення, у правильності граматичних конструкцій, побудови словосполучень і речень.

На думку Д. Розенталя, “критерій точності мовлення – її відповідність думкам того, хто говорить, чи того, хто пише” [12, с. 8]; “Неточність слововживання в одних випадках пов'язана з нерозумінням значення слова, у інших – з невдалим вибором близького за значенням слова (синоніма), з переплутанням близьких за звучанням слів тощо” [12, с. 12].

На думку М. Пентилюк, “точне мовлення передбачає, з одного боку, знання і вживання точних значень слів, словосполучень, речень, що відповідають нормам літературної мови, а з другого – вміння виражати свої думки так, щоб вони однозначно були сприйняті адресатом мовлення” [11,

с. 46]; “Точність мовлення створюється за таких умов: 1) знання предмета мовлення; 2) знання мови; 3) володіння мовленнєвими навичками говорити про щось, використовуючи багатство мови” [11, с. 46].

Н. Бабич, М. Ілляш вважають, що поняття “точність” має два значення: по-перше, використання в мовленні точних значень слів і словосполучень, що зафіксовані в спеціальній довідковій літературі й використовуються в мовленні людей, які володіють мовними нормами; по-друге, оформлення та вираження думки адекватно предметові або явищу дійсності [1; 7].

Б. Головін розрізняє два види точності – предметну й понятійну. “Предметна точність спирається на зв’язок “мовлення – дійсність” і складається із залежності мовлення тому колу предметів, явищ дійсності, які мовленням відображаються” [4, с. 128]. “Понятійна точність задається зв’язком “мовлення – мислення” та існує як відповідність семантики компонентів мовлення змісту та обсягу виражених ними понять” [4, с. 130].

В. Мучник, навпаки, пропонує “замість термінів “предметна точність” і “понятійна точність”, запропонованих Б. Головіним, уживати терміни “фактична точність”, “комунікативна точність”, тобто точність як властивість, притаманна правильному (адекватному, істинному) відображенню світу – реального чи того, що описують у книгах думкою автора, і точність як властивість, що виникає при вираженні думки автора, коли ця думка адекватно взята словом і запущена до каналу комунікації для передачі її іншій особі (читачу)” [9].

На думку Н. Бабич, “точність може бути і предметно-понятійною, і емоційно-експресивною. Емоційно-експресивна точність не стосується офіційного та наукових стилів, для інших стилів потрібні обидві форми точності. Для їх досягнення необхідно знати світ речей та світ людей, а без мови це пізнаним і засвоєним бути не може” [1, с. 97].

Б. Головін вказує на зв’язок точності з іншими комунікативними якостями мовлення: доступність, дієвість, доцільність [4]; І. Голуб вказує на взаємозв’язок точності та ясності мовлення [5]; Ф. Сороколетов, А. Федоров зазначають, що точність пов’язана з виразністю [15].

Отже, точність – одна з комунікативних ознак мовленнєвої культури. Точність передбачає, по-перше, добре знання предмета мовлення (це можна побачити в правильному, адекватному відображенні світу), і по-друге, знання точних значень слів і словосполучень, що зафіксовані в спеціальній довідковій літературі й у використанні людей, які володіють мовно-літературними нормами (це відображається у відповідності семантики компонентів мовлення змісту та обсягу виражених ними понять). Точність пов’язана з іншими комунікативними ознаками мовленнєвої культури – правильністю, ясністю, виразністю.

Враховуючи все вищезазначене, наведемо приклади комунікативних завдань, які застосовували з метою формування точності мовлення. Ці завдання ми застосовували на заняттях з української мови на підготовчих курсах вищого навчального закладу.

1. З'ясуйте за словником значення поданих слів. Складіть з ними речення: білет – квиток, відпуск – відпустка, ініціатива – пропозиція, тактовний – тактичний, особовий – особистий, добиватися – досягати, замісник – заступник, закінчити – завершити, витратити – затратити, відносини – взаємини – стосунки, відношення – ставлення, відомість – відомість, атлас – атлас, адресний – адресний, броня – броня.

2. Вставте замість крапок необхідні слова:

А) Тактовний – який володіє почуттям міри, такту, делікатний у поведінці; тактичний – який стосується тактики: ... поведінка, ... прийоми, ... міркування, ... перевага, ... схема, ... мистецтво, ... керівник, ... маневр;

Б) Проблематичний – малоюмовірний, сумнівний, важливий, але не доведений; проблемний – той, що містить проблему, призначений для її дослідження: ... рішення, ... доповідь, ... судження;

3. Знайдіть доцільний варіант уживання слів: 1. Утворення нового комітету має (виключно/винятково) важливе значення. 2. Ніхто не має права втручатися в (особисте/особове) життя людини. 3. Посівна (компанія/кампанія) була розпочата завчасно. 4. Збільшення кількості новостворених робочих місць є (показчик/показник) рентабельності підприємства. 5. Президент закінчив (формування/формулювання) нового уряду. 6. Він став (дипломат/дипломант) міжнародного конкурсу. 7. Мені було доручено написати (адрес/адреса) з нагоди сімдесятиріччя культурного діяча. 8. Під час останніх змагань було (дискваліфіковано/декваліфіковано) десять спортсменів за вживання допінгу.

4. Замість крапок вставте доцільний синонім:

1. Положення, стан, становище: вихід із ... справ, міжнародне ... суспільства, горизонтальне ..., ... хворого, офіційне

2. Громадський, суспільний: ... лад, ... обов'язок, ... діяч, ... система праці, ... справа, ... виробництво, ... система, ... робота, ... порядок, ... науки.

5. Які зі слів можуть бути використані в офіційно-діловому стилі? Аргументуйте свою відповідь.

Діагностика, балакати, каталог, учителька, плентатися, міськком, розтрощити, приятелька, працівник.

6. Поставте наголос у виділених словах залежно від їх значення:

Характерна людина – характерний почерк; відбірні зерна – відбірна комісія; дозвільний час – дозвільний документ; лікарський кабінет – лікарські препарати; нескладна задача – нескладний юнак; отримати вигоду – квартира з усіма вигодами; наречена мати – наречена Андрієм; регулярно невиконання наказів – отримати погану оцінку за невиконання домашнього завдання; завдати шкоди – школа, що його не було з нами.

7. Поясніть значення та специфіку вживання слів. Доберіть до поданих слів українські відповідники:

А) адміністрація, фактор, кон'юнктура, акциз, аспект, акція, аргумент, бізнесмен, нюанс, конкуренція;

Б) кореспонденція, вексель, синтез, кредит, кар'єра, маркетинг, фермер, аудієнція, інтерв'ю, конкурент;

8. Доберіть до українських слів іншомовні відповідники:

Злободенний, обмеження, життєпис, занепад, особа, відстань, особистий, поєдинок, схвалення, рівнозначний, розумовий.

9. Користуючись тлумачним словником, дайте визначення поданих слів. Почніть свою відповідь так: це – об'єднання... Складіть з цими словами речення.

Консолідація, монополія, комбінат, компанія, конгломерація, асоціація, консорціум, концерн, корпорація, синдикат.

Почніть свою відповідь так: це – людина, яка...

Куртьє, ріелтер, рантьє, спонсор, маклер, олігарх, інкасатор, комерсант, комівояжер, клієнт, асистент, дилер, дистриб'ютор, брокер, монополіст, реалізатор, експерт.

Почніть свою відповідь так: це – частина...

Елемент, пай, сегмент, фрагмент, секція.

Висновки. Формування точності мовлення старшокласників є складовою їхньої мовленнєвої культури. Виховувати мовленнєву культуру можливо не тільки в школі, а й на підготовчих курсах ВНЗ.

Список використаної літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 230 с.
2. Введенская Л. А. Риторика и культура речи / Л. А. Введенская, Л. Г. Павлова // Серия "Высшее образование". – 3-е изд., перераб. и доп. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 544 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. – Донецьк : Глорія Трейд, 2012. – 864 с.
4. Головин Б. Н. Основы культуры речи : учеб. для вузов по спец. "Рус. яз. и лит." / Б. Н. Головин. – 2-е изд., испр. – Москва : Высш. шк., 1988. – 319 с.
5. Голуб И. Б. Русский язык и культура речи : учеб. пособ. / И. Б. Голуб. – Москва : Логос, 2001. – 432 с.
6. Гурвич С. С. Основы риторики / С. С. Гурвич, В. Ф. Погорелко, М. А. Герман. – Київ : Вища шк., 1988. – 247 с.
7. Ильяш М. И. Основы культуры речи / М. И. Ильяш. – Киев : Вища школа, 1984. – 187 с.
8. Культура мовлення вчителя-словесника / уклад.: О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, П. О. Попова та ін. – Луганськ : Навчальна книга, 2007. – 111 с.
9. Мучник В. С. Культура письменной речи / В. С. Мучник. – Москва : Аспект-Пресс, 1996.
10. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т.: 42000 слів / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. – 2-ге вид., випр. – Київ : Аконт, 2004.
11. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика: Пробний підручник для гімназій гуманітарного профілю / М. І. Пентилюк. – Київ : Вежа, 1994. – 240 с.
12. Розенталь Д. Э. Культура речи / Д. Э. Розенталь. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1964. – 140 с.
13. Словник української мови : в 10-ти т. / Ред. колегія: акад. І. К. Білодід (голова) та ін. – Київ : Наукова думка, 1980.

14. Соколова В. В. Речевая культура школьников / В. В. Соколова. – Горький : Волго-Вятское кн. изд-во, 1989. – 144 с.

15. Сороколетов Ф. П. Правильность и выразительность устной речи / Ф. П. Сороколетов Ф.П., А. И. Федоров. – Ленинград : Общество по распространению политических и научных знаний РСФСР : Ленинградское отделение, 1962. – 59 с.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2016.

Марыкивская Г. А. Формирование точности речи старшеклассников как составляющей их речевой культуры

В статье освещена необходимость и целесообразность формирования точности речи старшеклассников в процессе их речевой подготовки.

Ключевые слова: речевая культура, коммуникативные признаки речевой культуры, точность речи.

Marykivska H. Formation of Speech Accuracy of Senior Pupils as a Part of the Speech Culture

The problem of formation of speech culture is quite relevant nowadays. High school graduates must be fluent in spoken and written language in different situations, clearly and appropriately expressing their thoughts.

The culture of speech is a disambiguation. On the one hand, culture of speech – is a set of knowledge and skills necessary for the optimal solution of communication problems. On the other hand, is a set of communicative qualities that speak of its perfection.

The authors identify various communicative qualities of speech culture: correctness, accuracy, consistency, wealth (diversity), purity, clarity, expressiveness, emotion and soon.

Accuracy is one of the signs of communicative speech culture. Accuracy requires good knowledge of the subject of speech, as well as knowledge of the exact meanings of words and phrases. Knowledge of the subject of speech can be seen in the correct reflection of the world. Knowing the exact meanings of words and phrases can be judged by matching these meanings of the components of speech content and scope of the concepts expressed. Precision is associated with communicative signs of speech culture like correctness, clarity, expressiveness.

The article gives examples of communicative tasks that contribute to the formation of precision of speech. These tasks were used in the Ukrainian language classes in the preparatory courses for higher education.

Key words: speech culture, communicative qualities of speech culture, accuracy speech culture.